

Nr 1464

Av herr **Lundberg**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 20,
med förslag till jordabalk.

I Kungl. Maj:ts proposition 1970: 20 med förslag till jordabalk föreslås att de olika skärpningar av den enskilda äganderätten samt de brottsliga åtkomstförfaranden av s. k. fast egendom, speciellt då de enorma mark-, vatten- och andra naturtillgångar, som enskilda genom sin diktatoriska och ekonomiska makt ockuperat från kronan och mindre jordägare, skall införas i jordabalken och ges sken av laglig eller rättslig åtkomst.

I propositionen sägs att »förslaget bygger i väsentliga delar på redan gällande rätt, sådan denna kommit till uttryck i ett flertal skilda lagar och rättspraxis». Den s. k. rättspraxis, som propositionsskrivarna talar om, har ju både till innehåll och tillämpning sin grund i att Axel Oxenstierna, vårt lands Hitler och diktator, redan före Karl IX:s död 1611 lade grunden till och tillförsäkrade adeln och ridderskapet samt de besuttna herremännen en oinskränkt makt genom att han i den omyndige Gustav II Adolfs kungaförsäkran införde och tillämpade adelns krav på företräde till alla högre ämbeten, ca 800 st., gjorde dem oavsättliga, gav rikliga underhåll, utökade dess privilegier, gav betydande skattelättnader, utarbetade 1634 års regeringsform m. m. Svält, tortyr och rättslöshet har alltsedan dess varit det som bjudits de många obesuttna. Eftersom adeln och ridderskapet och de besuttna behärskade alla högre och beslutande församlingar genom att de behärskade alla samhällsfunktioner torde väl ingen av de efterföljande diktatorerna haft en liknande makt.

Eli F. Heckscher konstaterade, att vad Oxenstierna och de Geer i svenskt samhällsliv respektive ekonomi under 1600-talet icke behärskade var ganska lätt att ange. De behärskade helt rättsväsendet, tillsatte landshövdingar, guvernörer, domare, lantmätare, ämbetsmän och ämbetsverk eller kollegier m. m. Eftersom läs- och skrivkunnigheten var starkt begränsad och blev mera allmän först i senare delen av 1800-talet, så tillverkades handlingar, kartor, beslut etc. godtyckligt, och kunde de besuttna tillverka vilka handlingar som helst. Ja, eftersom bondeståndet självt icke fick tillsätta sekreterare eller utskriva och utforma sina beslut, så kunde sekreteraren utforma beslut som aldrig fattats av bondeståndet.

I emigrationsutredningen bil. XI talas om torpare-, backstuge- och inhysesklasserna (tryckt 1908). Förslaget till jordabalk är faktiskt, men måhända inte språkligt, en juridisk bekräftelse på att de ekonomiskt obesuttna i vårt land är att betrakta som inhysesklasser, som skall finna sig i att lag och rätt för dem är och skall för-

bliva av teoretiskt värde och ingenting mer. Det är väl måhända historiskt riktigt, att hos germanfolken betraktades trälen icke som medlem av folket utan räknades till husbondens bohagsting och var därför rättslös. Men även om det med industrialiseringen och det föränderliga samhället följt ett industriproletariat, så borde icke de egendomslösa vid sitt inträde i svenskt samhällsliv i juridisk mening endast betraktas som inhysesghjon i en politisk demokrati.

I E. G. Geijers på 1820-talet historisk-juridiska utflykt av konservativ färg betraktade han staten som en organism som måste bygga på existerande korporationer och stånd såsom nödvändiga enskilda organ i statens helhet. Under efterföljande år fick han trots detta en förändring i sin filosofiska attityd. Huruvida han begrundat Tegnér's ord i *Det eviga*: »Väl formar den starke med svärdet sin verld, väl flyga som örnar hans rykten; men någon gång brytes det vandrande svärd och örarna fällas i flykten. Hvad våldet må skapa är vanskligt och kort, det dör som en stormvind i öcknen bort.» (Andra uppl. år 1832.) Men den unga Tegnér skrev i »Svea» (belönad av Svenska Akademien 1811): »Förtrycket nämns försvar och rätt är det som lyckas.»

Enligt ett referat i DN den 10 maj 1970 säger en hovrättsassessor »att där ofriheten är det primära är demokratin en illusion». En annan talare framhöll: »Inget samhälle har ännu avstått från att stöta ut vissa grupper. Det är logiskt i det knapphetens samhälle som råder över hela världen och där resurserna måste fördelas. Men i vårt samhälle måste vi, om vi vill sätta in kriminaliteten i ett allmänt sammanhang, kritisera lönsamhetsprincipen som leder till inkomstklyftor och statuskillnader.»

Sverige är på sakrätternas område ett u-land. Våra domstolar, juridik, ämbetsverk, lantmäteri etc. har aldrig haft till uppgift att skapa likhet inför lag och rätt eller en för alla gällande rättvisa. När Axel Oxenstierna 1611 eller under 1600-talet genomdrev alla privilegier åt adeln och ridderskapet samt sina släktingar skedde detta under konungars och drottningars omyndighetstid. Uti regeringsformen av den 29 juli 1634 genomdrevs de olika konstitutioner m. m. som exempelvis upprättades under drottning Kristinas och Karl XI:s tider och skedde under deras minderårighetsålder. Karl XI, som myndig konung, förklarade även »att Vi till ingen Regeringsform förbundne äro, utan allenast till Sveriges Lag och Laga stadgar». År 1608 lät Karl IX trycka av Kristoffers landslag och Karl XI ansåg väl därmed att den lagliga grunden för reduktionen var given.

»Rättsförhållandena», eller rättare sagt rättslösheten, från tiden efter Gustav Vasa och under 1600-talet har sin genomslående kraft genom Axel Oxenstiernas genomförda ståndsprivilegier och genom att han, vad viktigare var, förbehöll adeln och ridderskapet, rättare sagt sig själv, makten att diktatoriskt påverka rättsväsende, ekonomi och förfoga över kronans egendom för ståndets egna intressen.

En enorm egendomsskövling av kronans egendom, korrupcion bland ämbetsmän i häradsrätter, domstolar, lantmätare, landshövdingar, domare och ämbetsverk och kollegier följde, och Sveriges äldsta ämbetsverk från 1530-talet, kammarkollegium, hjälpte adeln och de besuttna med att åt adeln skriva ut och förfälska köpe-

handlingar m. m. På så sätt medverkade ett kungl. ämbetsverk till att till de besuttna överföra kronans och de rättslösas egendom.

I ett kommittéutlåtande undertecknat av kammarrådet Joh. Gust. Branting redovisas ett kungl. brev till samtliga hovrätter den 5 januari 1685: »— — — att en och annan understått sig att begynna rättegångs- processer om någon rätt, rågång och skogsskillnader inom och på kronans allmänningar och ödemarker, samt att söka och practisera sig domar och fasta på uppröjda ägor, verk och torp inom samma allmänningar. Till förekommande av detta missbruk, förklarade kongl. maj:t dess alvarliga vilja och befallning vara, att hovrätterna icke allenast själva skulle avhålla sig ifrån slika uppå och inom kronans allmänningar och ödemarker uppkommande tvister om rågångar, skogsdelningar och några andra pretenderade rättigheter, utan och förbjuda lagmännen och häradshövdingarna, att derefter med sådana tvister sig befatta.»

Då man i dag talar om att domarkår, jurister, lantmätare m. fl. ämbetsverk och ämbetsmäns synsätt skulle påverkas av den socialgrupp de kommer ifrån förefaller detta naivt okunnigt. Genom att adeln och ridderskapet, de besuttna, förbehöll sig rätten att tillsätta ca 800 av de högsta ämbets- och tjänstemännen och adelsmän var chefer i våra ämbetsverk och domstolar, så var det naturligt att de skulle tjäna och skydda dessas intressen. De fullgjorde vad de ansett sig ha fått till uppgift att försvara, stödja, tjäna eller förändra. De skulle fullgöra sitt uppdrag att tjäna adelns, ridderskapets och de besuttnas ekonomiska intressen, och då fick denna uppgift låta ändamålet helga medlen. Någon känsla av att det fanns intressen och rättigheter som staten och de obesuttna måste betrakta som livsintressen och behöfde försvaras har aldrig vare sig i den juridiska »forskningen» eller utbildningen utformats, eftersom rätt var liktydigt med ekonomisk makt och rätt är det som lyckas. Sanningen i Chydenius' uppfattning att rikedom framför allt förvärvades genom politiskt maktmissbruk och användes till ytterligare politiskt förtryck och att maktägande med sin penningstyrka dödade lagarnas makt synes även i dag vara en rättslig realitet. (Ch. åren 1729—1803.)

Adeln och ridderskapet fick sina privilegier bekräftade år 1526, men Gustav Vasa fastslog och fick erkänd ett grundregal, som tillförsäkrade kronan betydande naturtillgångar, som icke skulle få med äganderätt försäljas eller skingras. Erik XIV, stiftaren av grev- och friherrskaperna, gav adeln lindring i dess rusttjänst och stadgade därmed säterifriheten, varigenom frälsemannen fick rättighet att från skatt- och rustningsskyldighet undantaga *en*, friherren *två* och greven *tre* sätesgårdar, varförutan frälseman tillades rätt att under samma sätesgård jämväl lägga en till sätesgården närmast belägen landbogård (den s. k. ladugårdsfriheten). Genom Johan III:s adliga privilegier av den 9 juli 1569 utvidgades ytterligare adelns friheter. Rusttjänsten nedsattes; de flesta domarämbeten förbehölls adelsman, och adelsman skulle dömas blott av sina likar, m. fl. rättigheter. Med dagens språkbruk kan man beteckna denna privilegierade grupp som verkliga understöds-tagare.

Från Gustav II Adolfs tid kom ståndsriksdagen m. m. och därmed stormakts-

dröm, rättslöshet och en enorm bonde- och allmogenöd, svält och tortyr. 1600-talet bjöd även på häxprocesser, och under åren 1666 och 1667 beräknades att omkring trehundra avrättades för trolldomssynd m. m.

Enligt ett underdånigt betänkande år 1823 sägs sammanfattningsvis (s. 31 etc.) »att emellan 1634 och 1680, administrationen egentligen fördes af de *Fem Rikets Högste Embetsmän*, hvilka förvaltade hvar sin Afdelning af Allmänna Ärenderna, och i denna förvaltning biträdades af Collegier» — — — »emellan 1680 och 1719, under hvilken tid, med undantag blott af Carl XII:s korta minderårighet, ingen ordentlig Regeringsform varit gällande, hvarken funnits någre efter stadgad Lag ansvarige Administrations-Chefer, eller något ansvarigt Råd, utan att Konungen, som då Sjelf varit allt i allo, på Sig ensam tagit hela Regeringsbördan, hvarigenom Collegierne, som likväl blifvit bibehållne, förlorat sin förra omedelbara delaktighet i Styrelsen och förvandlat sig till blott underlydande Auctoriteter, eller Instancer: att emellan 1719 hela Styrelse-Verket egentligen legat hos Ständerna, som genom de Rådspersoner, med hvilka Konungen af dem omgafs och hvilka för sina Råd voro Ständerna allena ansvarige, kunde i Konungens namn göra och låta hvad dem godt syntes, så att det oinskränkta välde, som förut varit i Konungens händer, nu hade fallit i Ständernas, hvadan fråga lika litet då, som under förra enväldet, kunde blifva om en Ministerial Styrelse i egentelig bemärkelse; utan söndrades Auctoriteterna allt mer och mer ifrån hvarannan, ägande ingen vidare föreningspunkt, än hos Ständerna, efter hvilken princip Collegierne också fingo serskildte Presidenter, med skyldighet, att visa Ständerna, redo för sina göromål; att från 1772 till 1789 den administrative magten helt och hållit varit i Konungens händer, enär både hans Råd och de underlydande Auctoriteterna varit Honom allena redogörelse och ansvar skyldige: att Konungens sjelfrådighet varit än större emellan 1789 och 1809, under hvilken tid det berott af Hans blotta välbehag, om Han velat höra andras Råd eller icke».

Utredarna, som arbetade från den 2 februari 1819 till 29 juni 1822, konstaterade bl. a. (s. 34 etc.): »att Rikets ekonomiska Lagar, räknade sitt egentliga ursprung från tider, då grunderne för en klok Stats-hushållning voro mindre kände och utredde, hafva till större delen tillkommit under inflytelse af privilegier, utslutande rättigheter, skråanda och de olika interessen, hvilka skiftesvis ägt överhanden. För att motverka en på större inflytelse och häfd grundad övertigt, har den ena Classen af Medborgare eller Näringsidkare måst söka Lagstiftningens eller Styrelsens mellankomst och skydd. Under det att den ena försvarat och utvidgat redan vunna fördelar, har den andra vetat förvärfva sig nya: Lagstiftaren, icke alltid nog upplyst att inse olägenheterna för det helas väl, eller tvungen af omständigheterna, att gifva vika för rådande interessen, har genom allmänna stadganden lemnat helgd åt enskiltas, under sken af allmänt väl, sökta fördelar.

På detta sätt hafva de vid Jord, Stånd, Corporationer och Personer fästade privilegier och friheter, samt stridiga intressen emellan olika klasser af Rikets innevärnare tillkommit och blifvit befästade; men sedan Regeringssättet erhållit mera stadga och Lagstiftning och Styrelse blifvit mindre beroende af Corporationers in-

teressen, så att åtgärder kunnat vidtagas, syftande på Statens allmänna väl, hafva dessa olikheter blifvit mer och mer jemnade, samt privilegier och friheter, såsom oförenliga med det allmännas nytta, småningom minskade. Likväl kvarstå de ännu till en ganska betydlig del och motverka den ekonomiska Lagstiftningens inrättande efter allmänt rättvisa och allmänt nyttiga grundsatser, samt hindra i följd deraf, den större utvecklingen af Statens krafter och välstånd.

Sålunda utgör den stora olikheten i jordens natur och dervid fästade friheter och skyldigheter ett väsentligt hinder för införandet af ett enkelt, mera jemnadt och mindre tryckande beskattningssätt, och de åt vissa stånd och Classer af Näringsidkare beviljade friheter ett lika hufvudsakeligt hinder för National-Industriens uppkomst.»

Enligt de sakkunniga fanns vid detta tillfälle, 1822, »till ett antal af innetot 15,000 uppgående Författningar, som angå de med jorden i afseende på ägande och dispositionsrätten förenade olika rättigheter och skyldigheter, Statens inkomster och utgifter, de hemmanen i allmänhet åliggande besvär». — — —

Enligt betänkandet är det så att »Landshöfdingen åligger: (bl. a.) a) Att hafva den speciella uppsigten öfver vårdnaden af Statens fasta Egendom, såsom Kungsgårdar, Boställen, Kronohemman, Allmänningar, Skogar, Kronoparker och Djurgårdar m. m. b) Att tillse det Kronans rätt behörigen blifver iakttagen och bevakad, då Statens inkomster bestämmas.»

Urban Hjärne (den 12 juni 1765) höll ett märkligt tal inför adeln och ridderskaps sammanträde. Han sade bl. a.: »Partier och oenighet togo öfverhanden, en dehl sällade sig till Hanseestäderna och dem tilgifne tyska förstar, en dehl tog sin tillflykt til Dannemarck, som ägde et naturligt interesse at balancera de förre. Desse senare forforo at bortskänka och förläna på rikets depense, då de förra under penningars förskjutande till sitt anhang slogo under sig rikets handel och ägendom. Under det de blåste på oenighetselden, voro de i synnerhet omtänckte att förstöra vår inrikes handel och ruinera våra svenske, särdeles Stockholms, borgare och handlande under hvarjehanda sken och pretexter, så att en gång vid pass 200 personer blefvo på Käplingholmen oprände. Förlänningar och donationer af rikens ägendom och skatter täflade emot räfst och efterräkningar så länge, tils några och 90 af rikens råd och män på en dag måste luta sina hufvuden under bödelyxan, under förvändning af Guds och rikens rätt, som ingen var i stånd att eftergifva, då lubeckarna deremot medelst sitt anhang sökte rättighet att sätta konungar af och til på den svenska thronen. Det gamle såret påminte sig våre församlade fäder i det förflutne seculo uprifvet nu som mäst svida, när riket måste erkänna sin vådelige belägenhet som en påföljd af en dylik olycklig räfst och granskande efterräkning. Under Drottning Christinas regering slöstes rikets fastigheter och skatter bort igenom donationer, hvarigenom en så stor penningbrist blev i de almänne cassor, att vid Konung Carl Gustafs kröning var ej annan tillgång än att igenom upnegotierande och dryga låhn skaffa medel, hvilket gaf anledning till en räfst, som i början syntes billig och rättmätig, men, sedan medelst bem:te Konungs död densamma ej kom till verckställighet, utan de myndige foro fort

att rikta sig på rikets kostnad, upkom deraf den beklagelige reductionen och de stränga efterräkningar och liquidationer, som brackt oss om vår gamla frihet under den aldrig nog beklagelige souverainiteten och enväldet, som gjorde att, oackad riket utom andra cassor och summor i skattkammarn ägde 99 t:r guld, den tiden mera än nu 400, som igenom ber:de liquidationer och efterräkningar voro sammanskrapade sedan rikets ansenliga gäld var betald, försvan ber:e summa inom 9 års tid, och slutet af altsammans blef, att riket inom kort tid råkat i det dåvarande elände, sedan en stor dehl undersåtare blifvit gjorda til tiggare.»

I lantmarskalkens tal vid riksdagens avslutning 1686 yttrade han bl. a.: »Hvad den ena undersåtaren geer, får den andra inthet taga eller tillägna sigh af dett allmänna rijkzens gooda; hvad Eders Kongl. Maj:tt låter sambla, det får ingen slösa; hvad Eders Kongl. Maj:tt spaar, får ingen uthöda; hvad riktigt inkommer, det låter Eder Kongl. Maj:tt redeligen utheela till rijkzens tjänst och tarff; — — —

Bakom detta tal låg bl. a. en hel del brottsliga förfaranden från adeln och ridderskapet, de besuttna, vilket återspeglas i konungens secreta proposition och ständernas svar på densamma vari bl. a. sägs: »Först att dhet Kongl. Reductions-Collegium hafver tvärt emot 1655 åhrs stadgas 27 § försåldt åthskillige godz uthan Hans Kongl. Maj:tt nådige villie och vethskap, hvilket Hans Kongl. Maj:tt rättvijsligen hafver ändrat och sådana kiöp förklarad af intet värde, som och att samma godz skulle till Hans Kongl. Maj:tt och Cronan erkiennas, 2. Att dhen förra Reduktions-Commissionen har låtit dhe kiöpegodz för löhner och ofruchtbare capitaler opåtalde, när kiöparen allenast hafver upvijst klart kiöpebref och qvittance på contante penningar, där doch nu helt annorledes finnes, att icke allenast sådana kiöp för löhner eller andra pretensioner äre af Hennes Maj:tt Dråttning Christina vordne förbudne, uthan och, det som mer ähr, att inga penningar äro lefvereradhe, fast så i kiöpebrefvet är infört. Sammaledes är och vordet undersökt, huru Hans Kongl. Maj:tt och dess rijke är förnär skiedt, genom thet gamla kopparcompagniets vinst och interesse, hvarföre stoor godz Hans Kongl. Maj:tt och dess rijke till största skada och förminskning i des incombster ärekiöpte. 3. Haar dhen förra Reductions-Commissionen förklarad åthskillige godz för adelige, som doch nu finnes vara publique, dem Hans Kongl. Maj:tt har skiäligt funnit att indraga. Elliest och hafver Hans Kongl. Maj:tt pröfvad nödigt att erkienna under Cronan till statens sublevation alla sådana lijfztijdz förlähningar, som voro på förbudne orter belägne, — — —.»

Om man anser att Gustav Vasa innebär en gränssten för äldre och en ny landsenhet; ser bort från de s. k. andliga privilegiernas — med skattefrihet för kyrkan, omkring 1200-talet — och de insmygande adliga och stormännens privilegier; Bo Jonssons enorma makt på 1300-talet då han ansågs äga huvuddelen av Sverige och Finland; att aristokraterna i slutet av 1400-talet på sina slott satt som suveräna härskare, till vilka inte ens konungen fick komma utan lämnad gisslan; att Nils Classon till Wik (Uppland) förklarade 1493 konungen av England öppet krig; att Nils Christerson Wase förklarade krig mot Johan II med anledning av laxfisket i

Elfkarleby, etc. så rådde vid Gustav Vasas tillträde ett ägande- och rättsligt kaos i vårt land.

Landskapslagarna nedtecknades väl omkring 1200-talet, men den muntliga tradition de skulle ange som rättesnöre i rättsligt avseende förefaller redan då betänkligt ha färgats av det kyrkliga frälsets synsätt, och den gamla romerskt-germanska(?) sedvanerätt de skulle spegla synes då ha ersatts med ekonomisk och våldsmakt som högsta rätt.

Redan på Erik XIV:s dagar började ånyo kronogods och egendom oavbrutet doneras och bortförlänas till adeln, även om detta tog speciell omfattning genom Axel Oxenstiernas — det s. k. Gustav II Adolfs — tidsskede. Då tog de s. k. frälse- eller skatteköpen en stor och växande omfattning; adelns ekonomiska och politiska maktställning ökade oavbrutet. Adeln kunde genom sin makt över ämbetsverk och ämbetsmän tillverka skriftliga dokument och utlämna statens och mindre jordbrukares egendom till sina uppdragsgivare, adeln, utan att köpeskilling erlades eller hänsyn till dispositionsrätt togs.

De s. k. skatteköpen innebar att adeln, men även andra, fick förvärva skattlagd jord och kronan sålunda avstod all sin framtida skatt mot en köpeskilling en gång för alla. Dessa otroliga svindlerier med kronans, allmogens, egendom har fortsatt in på 1900-talet, och ett kronoköp ena dagen kunde betalas med 100 daler för att dagen efter säljas för flera tusen. Adeln kunde, som framgår av secreta utskottets och adelns egna protokoll, få köpehandlingar och kvitto å erlagda köpeskillingar utskrivna av kammarkollegiet, utan några som helst ekonomiska utlägg etc.

Karl XI och den s. k. reduktionen blev likt ett kommatecken. Redan 1723 utfärdades nya privilegier för adeln och prästeståndet med vittgående förmåner och makt, och 1756 fick rådet av ständerna den kungliga namnstämpeln, som flitigt kom till användning av de besuttna maktägarna.

Att av skriftliga s. k. rättshandlingar kunna veta om de till huvudsaklig del är förfalskningar eller direkta bedrägerier är svårt att utforska. Tidsskedet efter Gustav Vasa och fram till 1900-talet torde väl i stort kunna betecknas liknande Enköpingsprosten A. Afzelius sago-häfder om Karl XI:s gråkappe-färder ute bland svensk allmoge. Men de dokumentariska handlingar och lagar som är återgivna i ständsriksdagens protokoll och dess handlingar, med dess många bristfälligheter, måste ändock betraktas som en sorts samhällelig riksläkare där ekonomiska och militära maktmedel var förutsättning för att hävda äganderätt. Att ha rätt är självfallet av mycket underordnad betydelse om man inte har makt att hävda den. De andliga och världsliga ståndsprivilegierna och liberalismen, som, likt digerdöden, hårt och utan åtskillning träffade de mindre bemedlade, de obesuttna, och framför allt samhället självt, har haft och har ödesdigra följdverkningar för ett land och folk, som borde vara ett demokratiskt samhälle.

Inför de ekonomiska bedrägerier landets högsta ämbetsmän hade utfört sade löjtnanten friherre Gustaf Cederström den 13 mars 1765: »Har riket ingen ostridig rätt til en fri constitution? Undersåtarna, som utgöra det förra, äro de icke alla lika

naturligen födda till en medborgerlig fri- och rättighet, eller kan den förloras genom mörcker, tvång och fördomar? Är det sanning, at den fattigas rätt ofta försvinner och den rikas orättmätiga tillgrepp äger bestånd? Äger den förra af ingen betydhet, hur vill den sednare rädda riket?»

Den 11 augusti 1765 heter det: »Till denna urtima riksdag äro Rikdens Ständer på kallelse församlade för at rätta och afhielpa riket uhr sin iråkade vanmakt.

Rikdens Ständer hafva äfven den ärfarenhet, at financeverket och rikets allmänna cassor äro försatta i yttersta förlägenhet. Ordsakerna och deras ursprung äro numera intet okunniga, människors tilltagsenhet och dristighet at gjöra ondt, i synnerhet när de kunna nedgräfva sina giöromål i en hemlig tysthet, ligger nu för Rikdens Ständers ögon genom flera beklageliga vedermälen.

När Ständer och deras utskott äro utan ansvar, hvar är då rikets säkerhet och garantie för olagliga tillgrepp? Om ej alt sådant kunne och finge rättas?»

I Särskildta Utskotts betänkande vid 1823 års riksdag framhålls bl. a. (s. 211): »Den bildning, som är påbuden för dem hvilka på sådant sätt erhålla inträde i Statens tjänst, åsyftar vanligen icke sådana allmänna kunskaper, som nu mera för tjenstemännen svårligen kunna umbäras, icke eller fordras alltid kännedom af den befattning eller de göromål, som man ämnar sig att handlägga. — Således kan man t. ex. vinna inträde i Krigs-Expeditionen utan att känna indelningsverket; i Ecclesiastik-Expeditionen, utan att vara bevandrad i Kyrko- eller Scholväsendet, och Kammar — samt Finance-Expeditionerne, utan att kännedom i Rikets Hus-hålls författningar eller Drätsel-verk fordras; hvarförutan, till vinnande af inträde på alla dessa förvaltningsbanor, icke ens behöfves någon allmän kännedom af Rikets Lagztiftning och rättegångssätt, oansedt juridisk pröfning ej sällan i Stats-Rådet förekommer.»

Ämbetsmannabildningen efter Karl den XII:s död diskuterades livligt. Det aristokratiska väldet återupprättades, med bl. a. de »adeliga Canzli-Junkarne». »Bomar mot okunniga ämbetsmän, hafva likväl varit otillräckliga, äfven derföre, att de icke varit gällande för andra än begynnelsesyslor, att man icke behöft tjena sig upp genom dem, för att få de högre, och att dessa sällan erhållits af den, som börjat från begynnelsen. Hofmäns och Officerares förreträden, uti det monarchiska och krigiska Sverige, hafva gjort, att de, utan att nödgas undergå civil ämbetsexamen, eller tjena sig upp på den civila vägen, merändels erhållit de högre och indrägtigare civila ämbetena, såsom dem af President och Landshöfding m. fl. Således händer det som oftast, att, uti de civila styrelseverken, tillsättas Chefer, som icke aflagt samma, eller någon, examen, motsvarande den, som fordras för att blifva den ringaste tjensteman, Copist eller Extraordinarie inom verket. Det skulle följakteligen, för de vid Universiteten studerande, som ej älska uplysning i och för sig, vara en lönlös möda, att inhemta flera kunskaper, än som behöfvas, för att få tour till de smärre tjenster, hvartill anciennetet beräknas, och de sjelfva vanligen komma i fråga. Då Hofmän, uteslutande, och Officerare, till största delen, äro adelsmän: så måtte de nyssnämnda företrädena vara orsaken, hvarföre Adelns söner så ofta åtnöja sig med de insigter, som kunna vinnas af enskildt undervisning,

eller vid Krigs-Academien», skriver canzli-rådet A. v. Hartmansdorff år 1823 och fortsätter bl. a. med: »Då Landshöfdingar och Presidenter, m. fl. chefer och förmän, varit oexaminerade: så är det naturligt, att de, antingen av övertygelse, eller för tillämpningen på sig sjelfva, icke varit så nogräknade med examen för de nykomlingar, som i verken intagits, och för hvilkas första göromål inga särdeles kunskaper erfordrats. Man anser för tämligen likgiltigt, hvem som blifver Copist eller Kammarskrifvare, och glömmar att tjänstårsberäkningen småningom skall bringa en sådan up til säte och stämma vid Collegie-bordet. Således har det händt, att män, som aldrig undergått academisk embets- eller motsvarande examen, eller ens studerat vid Universiteten, dels gått direkte till värdigheten af Expeditions-Sekreterare, af tjänstgörande Canzli- eller Collegie-Råd, dels graderna igenom tjent sig up til det ena eller andra af dessa embeten. I egenskap af Collegie-Råd, hafva de blifvit domare öfver åtskilliga mål, i 2:dra instantien, och, sedan 1809, äro de det i den högsta, eller i Riks-Rätten, utan att hafva gifvit samhället något offentligt bevis, att de fått en med domare af 1:sta instantien åtminstone jemnläk bildning. Målsägarens rätt och säkerhet kan, under sådana omständigheter, icke annat än äfventyras, oagadt den bästa vilja hos de dömande.»

Ständerna vid 1766 års riksdag anmärkte även på rangordningen och krigarväldets stora öfvervikt och säger: »Endast derigenom låter det förklara sig, hur Häradshövdingen, domare öfver en hel landsort, kan vara nedsatt under Lieutenanter af vissa regementen; huru Häradsskrifvaren, som håller reda på Kronans upbörd, och Kronofogden, som indrifver den för en hel landsort, samt Landtränmästaren, som emottager och förvarar den för ett helt Län, ej en gång varit uptagna ibland rangägare; huru Lands-Sekreterare och Lands-Kamrerare, som med Landshövdingen deltaga i Länets styrelse, och utöva den, i händelse af hans frånvaro, kunna, till rang och värdighet, vara ringare än den yngsta Fändrick.» — — — »Hofmän, hvilka icke äro statens, utan de Kongl. personernas enskilda, tjenare, hafva ännu mera olämpliga värdigheter, framför rikets domare och embetsmän. Dessa företräden sträcka sig till omständigheter i den dagliga sammanlefnaden, hvilka kunna anses mindre viktiga; men likväl hafva ett på civilen menligt inflytande. Således för ex.befallas snarare till Hofs de ringaste Officerare och icke tjänstgörande Hofmän, än Råden i Collegierna, eller till och med de hos Kongl. Maj:t föredragande Revisions- och Expeditions-Sekreterare i Canzliet. Verkan deraf på den högre och rikare Adelns söner måste naturligtvis blifva, att de ej gerna inträda i besvärliga tjänster, hvarigenom de antingen uteslutas från hofkretsarne, der deras föräldrar och syskon vistas, eller icke kunna dit befallas, utan ett för kamraterna sårande undantag. Mycket ansenligare, beqvämigare och angenämare, än att först studera vid Universiteten, och sedan arbeta sig fram i Collegierna, eller Stats-Expeditionerna, är det, att tillbringa sin ungdom vid militären och hofvet, samt att efter uphunnin mögnare ålder, hafva, utom den militära befodringsrätten, säkrare utsigt än någon civil tjänsteman, till att erhålla ett Landshövdinge-, Presidents- eller Stats-Råds-embete. Men då är det nästan sent, att lära sig känna lagskipning, statsförvaltning m. m.»

Hur dessa höga tjänstemän fullgjorde sina höga uppdrag kan bl. a. utläsas ur ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll från 1765—1766. Ur dem kan följande prov ange den tidens problem och indignation. Hovrättsnotarien Esterberg säger: »Att man i våra tider så mycket hör talas och skrivas emot en befarad allmän corruption, torde ej vara så alldeles slå i vädret. Jag har med bestörtning fått förnimma, huru åtskillige svenske män, och dem man till äventyrs hållit för rikets och frihetens pelare, hafva med våra nu anklagade växelassocierade delt rofvat, och at initialbokstafverne af deras namn stå i Växelkontorets böcker för större och mindre summor samt dyrbare presenter antecknade; desse annotationers trovärdighet lär ingen förnuftig draga i tvifvelsmål, ty samtelige associerade hafva visserligen ej låtit så anseelige afdrag göras af sin oskälige vinst, om samma afdragningar ej haft sin riktighet, och ho kan väl vara så enfaldig at tro, det vederbörande skulle bidragit dertill, att associerade fått så obarmhertigt sköfla allmänhetens cassor om de ej blifvit väl betalte för det äfventyr, som de derigenom sig underkastadt. Att få desse svenska nationens skamfläckar med sine rätta namn och färger uptäckte, bör derföre vara oss högst om hiertat.» — — — »Riksens Höglofl. Ständer, som nu utgiöra ett i alla tideböcker namnkunnigt räfst- och rättareting eller riksdag, är högst angeläget att lära känna sådane ovärdige embetsmän, som plötsligen hafva såldt och kränkt rikets rätt, och får nationen på detta tiufvaband icke annan satisfaktion, så kan den dock med skäl påstå, at deras namn, dem til evig blygd, må så vida möjijeligt är blifva uptäkte.

Man känner nog det brukade valspråket: små tjufvar hängas up, men de stora låter man gå, och at tjufen blir ej hängd för det han stäl, men för det han stäl så litet, att han ej har att dela med sig. Detta lära associerade hafva tröstat sig med i deras rofferier, och hvarcken kan man skylla dem före at hafva tagit för knapt till eller sparat at skaffa sig vänner av den orätta mammon. Försnillningarnas storlek, förteckningar på discretioner och mutor samt stora collationer äro oss nog samt bekante, och ingenting är nu allmännare än att i alla vincklar och vrår finna personer, som under hvarjehanda skenfagra skäl plidera för dessa straffbara inkräktare;» — — — »Uti svenska historien lär ej finnas exempel på dem, som gjordt så mycket ondt som detta riksförödande band; utom de många tunnor guld, som de af cronan och Banquen slagit under sig, genom bedrägeliga contracter har cronan och löntagare enligt Secreta Utskottets sidst upgifne berättelse genom deras konstigt anlagde växelvinglerie förlorat ifrån 1757 til 1764 års slut öfver 104 millioner dahler kop:rmt, och ifrån den högste til den ringaste undersåte finnes ganska få, som de och deras medhielpare icke igenom detta listiga vingleri bragt ifrån hälften af sin välfångna redbara ägendom. Huru många tusende oskyldige medborgare hafva icke härigenom blifvit försatta i aldra största uselhet, fattigdom och elände.» — — — »Ett sammansvurit band af girige och vanartige medborgare hafva nu i flere år igenom et konstigt anlagt växelvinglerie jemmerligen plundradt land och folck: påföljderne deraf äro så allmänt bekanta som högst beklagelige; blått ifrån 1757 till 1764 års slut har cronan och penningelöntagare derigenom förlorat

104 618 680 dal:r k:rmt, utan at räkna enskyltas förlust och the stora summor, som associerade i Växelcontoiren fått upbära.» — — —

Vice häradshövdingen Lindelöf säger: »huru Borgmästaren Kierman och dess associerade, Brukspatron Le Febure och Handelsmännen Carl och Claes Grill, i de förflutne åren och intill nu påstående riksdag idkat en åckers-sam och hela riket tryckande, hög och skadelig växelhandel, hvarigenom de bragt högre och lägre medborgare i riket til obeskrifveligt lidande och däraf följande fattigdom, nöd och elände, hvilket dageligen förökt sig.» — — —

»Men då jag i detta ämne, som är af den egenskap, at de tilltalte plundrat rikets förmögenhet och tryckt fattiga i sin jämmer till tårar, bör oväldugt utlåta mig och eij kan förtiga, det deras obarmhertiga förfarande vida öfverträffar Baron Görtzens och Kongl. Ränthemästaren Lagersparres förbrytelser, hvilka eij ärhållit nåd, utan måste den första af dem undergå dödsdom och den senare andra håniska straff, fast de ärbudit sig betala all den genom deras misshandel timade skada; så måste jag bekänna, at dessa våldgäster, som alltid äro för skadeligare än de, som 1756 förvärvat lifvet, gjort sig skyldig til det svåraste i Sveriges lag utsättas kunnat, hälst deras snålhet eij minskat sig, när de sedt medundersåtare i största armod och uselhet samt riket uti vädeligaste belägenhet genom krig och misscredit hos utlänningen.» — — —

Vice häradshövdingen Ekenberg sade bl. a.: »Gunstige Herrar! Vij hafva ändteligen funnit claven til all den olycka, elände och fördärf, hvarunder Svea rike redan i så många år med qval och suckan arbetat, at det numera varit så godt som på yttersta upphållningen med riket och oss allesamman.

Nyckelen, som öpnat port och dörrar för de illfundigaste och argaste bovar i riket, hafva vij nu omsider i händer.

Det är då nu, som oss tilkommer, at stäcka raseriet samt nepsa deras öfverdrifna list och ondska.

Låt oss dervid komma i hog, at om vij emot dem utöfvade den hårdaste stränghet, så skulle ändå den aldraminsta del af deras rysliga brott knappast vara beifradt.

Ty så allmän nöd, oersätteligt lidande och grufvelig skada, som de genom sin gudlösa tiltagsenhet ådragit riket och emot medundersåtare på mångfaldt sätt utöfvat, kan aldrig finna sin jämförelse i något lijke.» — — —

Det bör påpekas att Claes Grill, vars affärstransaktioner påtalats, 1748 »köpte» Söderfors, 1750 Österby, 1753 Iggesunds bruk etc. och lade beslag på eller nyttjade stora delar av kronans allmänningar och skogar i norra delen av Uppsala län. Någon äganderätt till dessa stora markområden kunde varken Grill eller någon annan förvärva från kronan i enlighet med Kristoffers landslag etc.

Detsamma gäller de Geers självtagna rättigheter till kronans och allmogens stora mark och andra naturprodukter, för att inte nämna de enorma markområden Beck-Friis m. fl. lagt beslag på i Stockholms län.

Det var Axel Oxenstiernas, den s. k. Gustav II Adolfs, regim, som lade grunden till den stormaktsdröm, som utåt tog sig uttryck i vidrig och hänsynslös imperialism,

under adelns regim, men i Sverige tog sig uttryck i ett socialt klassförtryck med obekvämlig nöd, svältdöd och tortyr. I ett s. k. hemligt utskott 1627 fick stånden representanter, men bondeståndet uteslöts därifrån. Det feodala klasssystemet förutsatte ett obarmhärtigt förtryck, om det alls skulle vara effektivt och ge skäl för sin existens. Det kunde hända att förläningsinnehavaren utan vidare jagade skattebonden från hus och hem så att denne avhändes sina ägor. Klassförtrycket var i princip godkänt och i lag satt.

Enligt Heckschers uppgift innebar situationen att »de tjugutvå ledande familjerna genom transaktionerna kapat åt sig ett årligt anslag på trettiofem millioner kronor» och innebar en förskjutning av förmögenheterna utan motstycke. Adelns jordinnehav fördubblades i Sverige och mer än femdubblades i Finland på kort tid. Att Axel Oxenstierna, Per Brahe, Louis De Geer tog dryg delen är känt. År 1644 innehade de 22 rådsherrarna femton procent av all frälsejord. Förmyndarregeringen under Kristinas minderårighetstid bestod av Axel, Gabriel, Gabriel B. och Johan Oxenstierna, alla i den högsta ledningen; och »såsom prästerna leva av altaret, så haver adeln sina bönder att leva av». Vid Karl X Gustavs tronbestigning lär 37 procent av ätterna ha varit av utländsk härkomst.

Adelns rätt till privata fångelser och tortyr gav enorma möjligheter till skamligt förtryck och misshandel, och då domarbefattningarna i regel kontrollerades av adel eller av dem beroende redskap bland lagläsarna klagades det bittert: »Huru vilja vi, fattiga bönder, få rätt, när endast adelsmän sitta till doms å tingen, och broder dömer icke gärna broder till straff.» Bönder hölls liksom livegna trälar och tvingades genom pina med fångslen och tortyr, och om de klagade hos prästerna så »prästen hotar honom med helvitit» (Kristina).

Våren 1697 berättade landshövdingen i Uppsala län att soldater vid regementet dött av hunger och att de som dogo hungerdöden i landet räknades i ca 100 000, under det att adeln levde i överflöd.

Martin Luther hade förkunnat att den kristnes plikt som borgare var att böja sig för den av Gud insatta överheten. Även om fursten som människa vanligtvis är en odåga eller en slyngel, är han dock Guds representant. »Den hand som svingar det världsliga svärdet är icke en människohand utan Guds hand. Det är Gud och icke människan som straffar med stegel och hjul, halshugger och piskar, det är Gud som för krigen.»

I skolan och i andra sammanhang har sagts att Gustav Adolfs krigsgalenskap hade ett religiöst syfte. Axel Oxenstierna uttalade i rådet 1636 sitt och Gustav Adolfs motiv i orden: »Religionens försvar var icke vårt huvudsyftemål, utan salig kunglig majestät hade andra stora krigsorsaker. Han ansåg att religionen icke bör befrämjas med världsliga vapen utan att dessa vapen äro av andligt slag, nämligen tårar och böner. Men hans förnämsta syftemål var att Sveriges rike och dess bundsförvanter skulle vinna lugn och trygghet så i kyrkligt som i politiskt avseende. Saken gällde således icke så mycket religionen, som icke mera det allmänna bästa, vari även religionen ingår.»

Ur denna politiskt korrumpierade atmosfär utformades under ca 400 år en rättsfilosofi och rättstillämpning, som i förslaget till ny jordabalk skall konserveras och i vissa fall överföras till en koncentrerad ny maktgrupp i en politisk demokrati.

Men till denna samhälls- och rättslöshet för de många i privilegiesamhället skall även läggas den likartade äganderättsöverflyttning av samhällets och småfolkets egendom till storkapitalet, som skedde med liberalismens intåg och förödelse i vårt land.

Den skada den s. k. ekonomiska liberalismens intåg i vårt land innebar torde väl närmast för land och folk kunna betecknas som en av de största samhällsmässiga katastrofer som Sverige upplevt. Den liberala statens livsnerv är avtalsfriheten och den ohämmade privata äganderätten, där statsmakternas uppgift inskränktes till att garantera och skydda den privata avtalsfrihetens ohämmade utveckling och att värna egendomsrätten. Även om 1800-talet ville skapa en protest mot det gamla samhällets privilegier för de högre stånden, så kan liberalismen betecknas som ett gift, som i stället för att förstöras kom att spridas ut i samhällskroppen. Demokrati och liberalism är skilda begrepp utan inbördes sammanhang har det sagts, men ekonomiskt blev liberalismen en arvtagare och verkställare av vad konservatismen, merkantilismen och det gamla ståndssamhället ville men icke vågade fullfölja. — Djungelns lag gav lysande livsvillkor för de ekonomiskt starka men död, kulturell och social nöd åt de obesuttna. — Både det gamla adels- och ståndssamhället liksom liberalismen lämnade ut *jorden — naturvärdena* — till en ohämmad enskild spekulation, som inneburit att miljardvärden tagits från samhället och de ekonomiskt obesuttna och för ett fåtal skapat arbetsfria inkomster av enorm omfattning.

»Jorden kan icke vara någons egendom. Den får lika litet säljas som vattnet, luften eller ljuset. Alla ha lika rätt till de fördelar den erbjuder människorna,» skrev den högaristokratiskt födde greven Leo Tolstoj, jurist och författare, gripen av skuld- och ansvarskänsla inför bondeklassen.

I Verdandis småskrifter nr 150 om jordreformen skriver Sven Brisman bl. a.: »För Stockholm och Berlin har man beräknat, att om man indragit jordvärdet till samhället i stället för att låta det gå till enskilda, så skulle ej blott alla kommunal-skatter kunnat avskaffas, utan man skulle ändå haft betydande summor över, som kunnat användas till utdelning bland invånarna eller till utvidgad kommunal verksamhet.» Detta skrevs i början av seklet — i dag har jordvärdestegringen stigit till astronomiska tal på tätorterna. Brisman anger att 1/4 acre (=0,42 ha) i Chikago 1830 kostade 20 dollars för att 1894 kosta 1 250 000 dollars, och liknande siffror anges världen över.

Brisman fortsätter: »På detta sätt lever jordägaren som en parasit på samhället; han utför ingen samhällsnyttig verksamhet; han deltar ej på något sätt i frambringandet av nya värden eller i strävandet efter ett bättre tillstånd. Och dock är det till stor del han som skördar frukterna härav. Varje ökning av folkmängden, varje förbättring av levnadsförhållandena, varje med stora kostnader åstadkommet företag låter nya summor strömma i hans händer. Ju mer samhället växer, ju rastlösare

det på alla områden strävar framåt, dess större blir den del av samhällets tillgångar som man måste avstå till honom. Utan att själv arbeta lever han av andras arbete; och ju mer de andra arbeta, desto mer måste de avgiva till honom. Det är då ej underligt, att vi blott göra ytterst små framsteg i våra försök att bereda välstånd åt alla.» Men trots att samhället självt låtit en så ofullkomlig och oförnuftig organisation gälla, skall en ny jordabalk än mer stärka och konservera denna »brottsliga» samhällsutveckling.

När Kennedy som president i januari 1961 avgav sitt första budskap till kongressen, framhöll han att hela samhället är beroende av nationens naturresurser: »Om vi försummar att utnyttja dessa resurser på ett klokt sätt, kommer bekymren inte att låta vänta på sig. Handlar vi inte i dag, har vi kanske i morgon för alltid gått miste om tillfället.»

Fem år senare, den 23 februari 1966, riktade president Johnson ett betydelsefullt budskap om samma ämne till kongressen, vari han konstaterar att skadorna och förlusterna genom föroreningar redan uppgår till miljarder dollar per år och att den pågående utvecklingen leder till ett skövlut Amerika. Dagsläget i vårt eget land och i hela världen när det gäller vattenvård, luftvård, naturvård, landskapsvård etc. är att vi tvingas att gå från allmänna talesätt till handling. I stället för att ge miljarderna till spekulationsintressena i markvärdestegring, så borde vi i en situation av bostads- och miljönöd och med låglönegruppernas nöd för ögonen sätta människan, bostaden och miljön före spekulationsintressena.

Den svenska folkskolan räknar sin upprinnelse från 1840/41 års riksdagsbeslut, ståndsriksdagen ersattes med en tvåkammarriksdag genom beslut 1866; under dessa förhållanden var det förklarligt att med Tingsten säga: »I själva verket hörde Sverige under 1800-talet, om man i demokratin ser ett framsteg, till de mest efterblivna länderna i Nord- och Mellaneuropa. De förmögnare behärskade första kammaren, rösträtt till andra kammaren hade, enligt penningstrecktet, blott en femtedel av de vuxna männen, ansatserna till parlamentarisk regeringsbildning var ytterligt svaga. Sverige förblev länge ett land av byråkrater och jordbrukare.»

Henry George, kristen men icke socialist, idealist men även realist, skrev i mitten av september 1891 i ett öppet brev till påven Leo XIII, som i budskap till världen hävdade den privata äganderättens gudomlighet, speciellt då jordäganderätten, om den sociala grundorätten. George säger bl. a.: »Den privata äganderätten till jorden är icke mindre än privat äganderätt till slavar, en kränkning av den sanna äganderätten. De äro olika former av samma röveri — tvillingåtgärder, genom vilka det fördärvade mänskliga skarpsinnet sätter den starke och listige i stånd att undandraga sig den av Gud pålagda arbetsplikten, i det de tvinga andra att arbeta för sig.

Ligger det någon skillnad däri om jag gör mig till ägare av jorden, varav en person måste leva, eller om jag äger personen själv? Är jag icke i det ena fallet lika fullt hans herre som i det andra? Kan jag icke tvinga honom till att arbeta för mig? Kan jag ej tillägna mig så mycket av frukterna av hans arbete, som hans verksam-

het tillåter? Har jag icke makt över liv och död? Ty att beröva en människa jorden innebär lika mycket död för henne, som att beröva henne blodet genom att öppna hennes ådror, eller luften genom att snärja ett rep kring hennes hals.

Kärnan i slaveriet är att giva den ena människan makt att taga den andra människans arbetsprodukter utan ersättning. Den privata jordäganderätten har denna makt lika fullt som det absoluta slaveriet.» — — — »Men där jordrätten genom en föranstaltning, som träffar alla lika, tillfaller samhället, kan det icke bli fråga om någon ersättning. Ersättning skulle i sådant fall blott bli en fortsättning av orätten i en och annan form — jordägarna och kapitalisterna skulle då i form av kapitalräntor erhålla vad de förut mottagit som jordränta eller inteckningsräntor. Ni vet att man icke så utan vidare får driva gyckel med rätt och orätt, och när det verkligen blir klart för eder, att jorden är den förrådskammare, som Gud har bestämt för alla hans barn, så skall ni lika litet fästa eder vid anspråk på ersättning, som Moses skulle ha fäst sig vid en fordran om att Faraos skulle göras skadeslös innan Israels barn kunde dragas bort.

Ersättning för vad? För att uppge det som orättvist tagits?»

George fortsätter: »Det har blivit sagt om en berömd dom av högsta domstolen här i Förenta staterna, som fälldes i en bortrymd slavs sak kort före borgarkrigets utbrott, att 'den gav lag åt nordstaterna och negrerna åt sydstaterna'. På samma sätt ger ni i eder rundskrivelse evangeliet åt arbetarna och jorden åt godsägarna. Kan man då förundra sig över, att det gives människor, som hånande säga: 'Präster äro villiga nog att ge de fattiga lika andel i det osynliga, men de sörja troget för, att de rika behålla allt det synliga för sig allena.'»

Förslaget till den nya jordabalken, prop. 1970: 20, är i stora drag en principiell kopia av det sistnämnda.

Den 4 maj 1962 höll professor C. J. Arnholm, en av Skandinavien förgrundsfigurer i rättsvetenskap, en föreläsning i Uppsala, om »Naturrätt, motståndsrätt och motståndsplikt», där han bl. a. enligt referatet framhöll naturrättens renässans i efterkrigsvärlden och skisserade naturrättens utveckling och innebörd. Professor Arnholm framhöll att »inledningen till den franska Code civil med dess tro på eviga rättsprinciper, oberoende av samhällsskick och samhälleliga värderingar, kunde icke längre uppehållas, men det är därmed icke sagt, att man icke i ett givet ögonblick kan konsultera en rättskänsla av betydligt modestare slag: en föreställning om vad som är rättfärdigt och billigt». En sådan känsla spelar i själva verket en avgörande roll när en ny lag skall pressas fram och i andra liknande sammanhang. Man kunde också peka på moderna uttalanden t. ex. av den tyske rättsfilosofen Radbruch, som innebär att naturrätten gör anspråk på lydnad framför en orättfärdig lag.

Därmed närmade man sig frågan om den enskildes motståndsrätt gentemot obilliga lagar och påbud. Ett berömt exempel var Sokrates' passiva motstånd mot verkställandet av ett tyranniskt dekret i 400-talets Aten. Men samme Sokrates hade efter dödsdomen vägrat att fly: han hade icke lånat sig till aktivt motstånd mot statsordningen. Senare tider har varit rika på andra berömda exempel. Atskilliga

kunde emellertid knappast tolkas som mer än ett krav på lagarnas förenlighet med rättsordningen, den positiva rätten. Så var t. ex. fallet med de norska domstolarnas rätt att pröva om en lag står i harmoni med grundlagen. Denna domstolarnas särskilda kompetens var ett uttryck för den positiva rättsordningen, icke för den naturrättsliga tron på eviga principer.

Även i fråga om den enskildes rätt att göra motstånd mot lagar och påbud måste man urskilja de fall, där motiven för handlingen icke var rättfärdighetspatos utan rent praktiska överväganden eller utövning av en frihet, som rättsordningen medgav den enskilde. Det verkliga problemet låg i de fall, där en enskild satte sig upp mot en regel, som visserligen överensstämde med rättsordningen som sådan men stod i strid mot elementära rättvisekrav. Man måste trycka på elementär, ty gällde det lindrigare fall kunde naturrätten knappast åberopas: i en tid då de kristna i viktiga ting framstätt som rebeller, hade Paulus manat till lydnad för överheten. Renodlat framträdde problemet icke heller i de fall då den enskilde åberopade endast sitt eget omdöme, icke en överstatlig rättsordning. Här förelåg en individuell moralisk uppgörelse, men hur kunde man veta, att det rörde sig om utövningen av en rätt? Eftervärldens dom var inte att lita på i sådana stycken — omvärderingar var alltför vanliga — och omgivningen var oftast alltför engagerad för att döma klart. Det förhållandet, att en politisk lagbrytare fick asyl i ett grannland, betydde icke att grannlandet gillade handlingen. I själva verket var avgörandet mycket svårt: »det var vanskelig å være jurist under krigen». Den norska motståndsrörelsen hade icke varit betjänt av juridiska utläggningar; den egna, okomplicerade övertygelsen hade fått räcka.

Om motståndsrätten innebar svåra problem, var det ännu vanskligare att definiera motståndsplikten mot orättfärdiga lagar och dekret. Ty hur skulle man i efterhand kunna avgöra vilka lagar av en orättfärdig regim som inte skulle anses giltiga. Under denazifieringen i Tyskland hade man upprepade gånger nödgats ta ställning till frågan vilka av Hitlertidens lagar som var så orimliga, att medborgarna borde göra motstånd mot dem, och debattens vågor hade gått höga kring uppmärksammade fall. Särskilt akut måste problemet ställa sig för dem som hade att på tjänstens vägnar tillämpa orättfärdiga lagar. I själva verket måste det vara en ytterst vansklig lösning att överlåta på en domstol att i efterhand avgöra i vilka fall en medborgare bort göra motstånd. I sak motsvarade ett sådant förfarande tillämpning av retroaktiva lagar.

Professor Arnholm knöt an till den aktuella filmen om Nürnbergprocessen och deklarerade för sin del, att han fann det omänskligt »att kräva motstånd med det egna livet som insats».

Den 1 september 1948 sammanträdde parlamentariska rådet i Bonn för att diskutera om grundlag för den delen av Tyskland som avgränsats av de tre västliga ockupationsmakterna. Professor Carlo Schmid konstaterar och sammanfattar läget så: »Den nationalsocialistiska maktapparatusens sammanbrott på våren 1945 som fick sitt slut och sin bekräftelse genom den tyska krigsmaktens villkorslösa kapitulation hade lett till att Tyskland var totalt desorganiserat politiskt och administrativt

samt hade berövat det tyska folket möjligheten till institutionell nationell och internationell handlingsförmåga. Men trots detta hade Tyskland som statsbildning inte gått under.»

Professor Schmid konstaterar: »Den tyska folksuveräniteten — det är något annat än suveränitet från en statlig apparat som framgått ur den — hade vad substansen beträffar inte gått under vare sig genom den nationalsocialistiska maktapparatens sammanbrott eller genom den militära kapitulationen eller genom ockupationsmakternas övertagande av högsta makten i Tyskland.»

Dr Gebbard Müller konstaterar även vid samma tillfälle år 1969: »Den som noggrant granskar Förbundsrepublikens grundlag måste erkänna att denna intar en speciell rang bland världens författningar. Efter den fullständiga förintelsen i 'Tredje Riket' av den rättsstatligt garanterade friheten har man med grundlagen gjort det stort upplagda försöket att upprätta en frihetsrättsstat som inte bara grundar sig på respektive lagstiftares vilja utan på värden, som också binder stat och lagstiftare. Det rör sig här alltså om ett storartat försök att rädda ett högsta grundvärde från skiftande åsikter och tidsströmningar, att fixera grundrättigheter som inte är skapade av staten och inte behöver dess godkännande och som enligt uttrycklig författningsbestämning icke får inskränkas eller upphävas.» — — — »Man glömmer i vida kretsar också alltför lätt att det inte bara finns grundrättigheter utan också oskrivna grundplikter. Åsikten att staten är en sorts affärsföretag som var och en bara är delaktig i för att kunna roffa åt sig själv så mycket som möjligt på andras bekostnad blir allt vanligare, men man glömmer därvidlag att friheten för den enskilda människan och de otaliga grupperna inte kan vara principiellt obegränsad. Enligt grundlagen är människan inte ett isolerat väsen utan samtidigt också ett gemenskapens väsen och därigenom gemenskapsbunden. Det är rättskipningens sak att göra rättvisa åt frihetsvärden men också samtidigt att garantera en överensstämmande avgränsning av denna.»

För Sveriges del kan man rättsligt och ekonomiskt säga, att vi som nation aldrig upplevt en militär kapitulation likartad Tysklands år 1945. Men detta har i sin tur inneburit att vi aldrig under flera hundra år haft kraft att komma loss från den rättsliga och ekonomiska diktatur som kanske främst grundlades av Axel Oxenstierna genom adelsprivilegierna 1611 med tillförsäkran att tillsätta alla högre ämbetsmän och att rättsväsendet gavs åt ett litet fåtal besuttna adelsmäns enväldsmakt.

Våra kungar har varit galjonsfigurer, som uppvisats och getts en sagoomspunnen gloria, liksom H. C. Andersens saga om kejsarens nya kläder. Axel Oxenstierna var aldrig någon stor statsman utan en hänsynslös diktator, liksom att de Geer aldrig var varken banbrytare eller ett industriellt geni, utan en hänsynslös ekonomisk och politisk diktator, som i Sverige endast såg en möjlighet till att ta egendom och tillfredsställa sitt kapitalistiska ha-begär. När man läser alla »historiska» eftermälen av dessa och liknande mäns insatser så kan man påminna sig Oxenstiernas, sant eller ej, beryktade ord till sin son: »Om du visste, hur litet förstånd det erfordras för att styra världen.»

Sverige har upplevt blodiga imperialistiska krig, stormaktsdröm med allmogenöd

och personlig — och rättslig — våldföring av de obesuttna. Kristoffers landslag av 1442 trycktes i början av 1600-talet — och står ännu kvar i 1970 års nytryck — och skall innebära grundläggande hänsyn till vissa naturvärden och grundrätter. I december 1918 beslutade riksdagen att införa politisk demokrati i vårt land, men trots allt kvarstår, att riksdagen 1970 förelagts lagar om sakrätter, som helt utesluter frågan om jämlikhet och människovärde som skall gälla för alla.

Karl XI genomförde i slutet av 1600-talet en reduktion som aldrig hann fullbordas; på 1700-talet levde lag- och rättslösheten, korruption och enorma stölder från kronan och allmogen, under det olika diktaturer skiftade mellan olika intressegrupper i den trånga maktsektorn. T. o. m. adelsmännen reste sig i protest på 1780-talet, och de adliga officerarna gjorde myteri vid krigsutbrottet 1788 i kriget mot Ryssland — Anjalaförbundet. Så följde mordet på konungen den 16 mars 1792. Ändå var Gustav III en adelsns vän, och under hans hägn befäste sig det gamla ståndssamhället på nytt. När Gustav IV Adolf den 1 november 1796 blev myndig, rådde mörk tid och de reaktionära krafterna satt i högsätet och undertryckte samhällets utveckling. Krigsgalenskapen kom ånyo till uttryck under 1800-talets första årtionde, med storpolitiska drömmar, men även rättshaveri. År 1809 upplevde Sverige en revolution och den 13 mars avsattes Gustav IV Adolf. Den 10 maj 1809 var revolutionens huvudskede avslutat och allt skedde med militärens och adelsmännens aktiva medverkan.

Revolutionen innebar ingen förbättring för allmogen. Rättsligt och ekonomiskt fick allmogen fortsätta att leva i andlig och materiell nöd och rättslöshet. Friherren och ordföranden i ständernas särskilda utskott 1823, Sparre, säger om domarmakten bl. a. (s. 234—235): »Det är nödvändig egenskap hos all Magt, ovillkorligen härflytande ur dess natur, att sträva till utvidgning. Genom Statsmagternas jemvigt och deras ömsesidiga uppmärksamhet på hvarandra har man väl i Constitutionella Stater sökt förebygga den våda för samhället, som ur denna Magtens naturliga egenskap kunde uppkomma. Men alla menliga inrättningar ligga inom ofullkomlighetens gränser, allt kan illuderas, Constitutioner kunna vrängas, all rätt kan missbrukas, all pligt kan underlåtas. För missbruken af styrande och folkmagterna gifves likväl ett correctiv, som sätter sig i verksamhet — ej efter borgerlig lag, men efter en oföränderlig Natur-lag, så ofta det af verkligt behof är påkalladt, — det är den fysiska styrkan. Seclers erfarenheter visar derpå talrika exempel. Men äfven detta yttersta correctiv träffar aldrig Domare-magten, skyddad under formernas tjocka sköld och i sina missbruk aldrig angripande massan och de allmänna Statsförhållandena, utan endast plågande individer i deras enskilda förhållanden. Historien uppvisar hundrade Statsförändringar, verkställda genom styrkans mellankomst af Konungarna mot folken, eller af Folken mot Konungarna; hon visar ingen mot Domare-magten, hvares ständiga nödvändighet icke ens medgifver att den ögonblickligen kan upplösas, för att af en ny ersättas.

Att Domare-magten likväl kan missbrukas, lär icke betviflas; eller har man aldrig hört omtalas vränga domar, advocatorisk ledning af rättegångs-ärenden, förhållen rättvisa genom formernas användande till tidsutdrägt? — Men då de öfriga

Stats-magternas missbruk reta, och derigenom föranleda till corrigerande brytningar, utprässar Domare-magten missbruk endast tysta suckar och vanmäktiga tårar.

Af dessa skäl anser jag, för min del, ingen af Statsmagterna så farlig som Domare-magten.»

Denna beskrivning är väl en mild bedömning av rättssituationen i vårt land fram till 1823.

Under medverkan av statliga ämbetsverk och ämbetsmän kunde, i strid mot grundlag, liberalismen sätta i gång den rättslöshet, som storkapitalet under hela 1800-talet och in på 1900-talet genomförde, att till enskild spekulation överlåta kronans och en del jordbrukares egendom, och därmed lägga grunden till miljardvinster genom att mark- och tomtvärdena på tätorter och industricentra katastrofalt drivits i höjden. När grus-, fritids- och semesterefterfrågan, behovet av fritidsfiske etc. bland de obesuttna genom samhällsutvecklingen ökade, överläts även dessa för människor och miljö viktiga värden till enskild spekulation, och urgamla hävd-rätter har utsatts för ett baggböleri som varken kan förklaras eller försvaras. Denna utveckling synes ha sin rot i att våra ämbetsverk, domare och lantmätare följer en samhällssyn, som ligger kvar i det gamla ständs- och privilegietänkandet.

Hur likhet inför lag och rätt verkar framgår av ett par exempel. Guvernören, generalen, lagmannen, landshövdingen m. m. friherre Karl Sparre, som i mitten av 1660-talet flyttade till Västernorrland som guvernör, landshövding och lagman, ålade bönderna att utföra fria dagsverken åt sig och under starkt tryck pålade han allmogen en skatt som kan betecknas som mutor. De första bebyggarna i Graninge var finnar och de hade fått rätt till odling och att ta husbehovsvirke ur skogarna som ägdes av kronan.

Sparre tog 3 000 daler av de ryttarpengar befolkningen hade tillerkänts, och utan att äga mark etc. började han att bygga i Graninge. Graninge har sedan dess undergått många öden. Den 17 juni 1719 försåldes gods och egendom till »Sillkungen» Johan Clason av Fleming trots att mark och sjöområden tillhörde kronan och dispositionsrätten hörde bygdebefolkningen till. När Clason 1729 ville utfå originaldokumenten för egendomarna, cirka 30 stycken, säger arkivrådet Joh. Ax. Almqvist i Graningeverkens historia 1909 bl. a.: »Förteckningen på dessa sistnämnda handlingar är af intresse, ty den upptager en del aktstycken, som Clason väl ägde rätt att vänta skola finnas, men hvilka icke desto mindre sannolikt aldrig existerat.»

»Den vidsträckta skogsmarken rundt omkring bruket ansågs som kronoallmänning, och ehuru någon egentlig öfverlåtelse aldrig ägt rum, hade det i och med bruksprivilegierna fallit af sig själf, att verken skulle begagna sig af den kringliggande skogen. Också blef det vanligt att tala om 'den allmänning, på hvilken bruket är funderad', i mening att därmed uttrycka ej blott dess läge, utan äfven en dess företrädesrätt till allmänningens begagnande. Någon sådan rätt kunde dock inte genom något dokument skriftligen styrkas, utan var grundad blott i det allmänna föreställningssättet. Någon afgäld hade aldrig ifrågasatts och betalades ej

heller», konstaterar Almqvist. Eftersom Sparre, Fleming, Clason etc. hade makt och möjlighet att tillverka vilka handlingar som helst är det väl att betrakta som ett olycksfall i arbetet, eftersom kammarkollegium etc. endast hade att godkänna vad det förelades från adeln, vilket väl i efterhand torde ha skett eftersom miljonbelopp kunnat tagas från kronans egendomar.

Någon som bevakat kronans eller allmogens rätt har aldrig framträtt och hävdad dessa ägarintressen. Något ämbetsverk, domare, lantmätare etc. har aldrig krävt att lag och rätt skulle följas även gentemot bruks- och skogspatroner och bolag. De stod över och hade högre dignitet än gällande grundlag. Denna uppfattning har stärkts under ca ett års tid genom den nya fastighetsbildningslagen, lag om jakt och fiske samt i det föreliggande förslaget till ny jordabalk. Att dessa lagar står i direkt strid med gällande grundlag och samhällsintresset samt definitivt slår sönder allt tal om jämlikhet etc. synes vara en undermålig fråga.

En gammal brukarbetare och pensionär, Knut Abrahamsson, vars förfäder i släktled efter släktled arbetat och bott på Graninge och vars hustru har sin rot i en kärleksförbindelse mellan en kvinna vid namn Fleming (senare kallad Flemström) och en brukssmed på 1600-talets slut, och vilken för egen del, liksom bygdebefolkningen i övrigt, sedan urminnes tid fram till 1969 haft en urminnes rätt till fiske och småjakt, fick 1969 stämning från Graninge bruk för tjuvfiske i en dytjärn. De borde veta att enligt Almqvists utredning och bergmästarens år 1750 påpekande »någon viss trakt af bergskollegium till brukets nödortf ej var anslagen» och att bolaget måste sakna äganderätt.

I Åbokommitténs betänkande om rekognitionsskogar etc., skriver Carl W. Kuylenstierna bl. a. å s. 90, fastslås: »Därjämte funnos emellertid rättigheter av annan art, vilka svårligen kunde självständigt utbrytas eller vilkas utbrytande vid avvitrningarna — utan samband med andra rättigheter — i varje fall aldrig avsetts i förordningarna. Dylika rättigheter voro rätt till mulbete för hemman, torp eller fåbodlägenheter, rätt till fiske, slätter m. m.

I samtliga dessa fall kunde enligt ovannämnda princip allmänningens upplåtande som rekognitionsskog ej lända till inskränkning i de redan existerande rättigheterna. Denna regel har har fått sig uttryck i instruktionerna för bergskollegium den 16 oktober 1723 och 22 juni 1773 § 12.¹ Kollegium anbefalldes vid allmänningarnas upplåtande till bruk noga tillse, att de, som av ålder därstädes haft rättigheter av antytt slag, skulle vid sitt nyttjande därav bibehållas. Om förbehåll skett i upplåtelsebrevet eller ej, har icke varit avgörande för rättigheternas bestånd. En huvudregel för praxis har nämligen varit den att kronan ej kunde bortgiva eller försälja, vad den ej själv ägde.

I detta sammanhang bör erinras om de regler, som enligt 1734 års lag JB 15 gällde i fråga om urminnes hävd å 'fast egendom eller rättighet'. Av det citerade uttrycket framgår, att urminnes hävd kunde åberopas beträffande såväl äganderätt som andra rättigheter. Ordet 'rättighet' åsyftar otvivelaktigt närmast servitutsrättigheter, men kan säkerligen omfatta även sådana partiella nyttjanderätter, som ej tillkomma viss fastighet utan förekomma isolerade och är av evärdelig natur.»

Dessa urgamla allmogerrättigheter har väl på något sätt borttagits och för de obesuttna grundläggande »rätt» har överflyttats till de besuttna? Bruksarbetaren Abrahamsson kallades tjuvfiskare och får väl straff för att han nyttjat sin urgamla rätt, men Graningebolaget, som tagit allt från kronan och allmogen, kunde i en PM från Graningeverkens skogsförvaltning bl. a. föreskriva: Vällingesjön disponeras av G. V. A. B. och S. C. A., att »för G. V. A. B.:s vidkommande utlämnas 3 st. årskort till disponent af Petersens, inspektor H. A. Thor och skogvaktare Rudolf Flodin».

»Rotenonbehandlade vatten

Fiske må som årskort gratis utlämnas till följande 21 st. bevakare under tiden 1/11—31/8 i spec. enligt detta brev. Disponent af Petersens, inköpschef Bruno Eriksson, byggmästare Westin, inspektor Folke Olsson, inspektor Helge Thor, 4 st. bevakare å Graninge, inspektor Torsten Stömme + 2 st. bevakare, inspektor Thure Hansson + 3 st. bevakare, kraftverksdirektör N. Nilsen, överingenjör B. Jacobsson, montör Wikström, skogschef N. G. Sahlen, inspektör Åke Nilsson.» Detta påbud utfärdades i Sollefteå i juli 1963 av Graningeverkens skogsförvaltning.

Denna verksamhet fortsätter och skärpes. De rika får rätt att under namn av provfiske fylla sina kylutrymmen så länge ädelfisken finns i riklig mängd. Detta är svensk »rätt». En fiskarfamilj vräktes från en av kronan ägd men med nyttjanderätt för fiskarbefolkningen upplåten fiskeplats å Billan, i norra delen av Uppsala län. Billan som i äldre tid var vattenomfluten har efter århundradens landhöjning och uppslamning blivit landfast med kronorusthemmanet Sårarbo. Under slutet av 1600-talet och under 1700-talet kunde de Geer, med hjälp av troligen en befallningsman Hök vid Leufsta och häradshövding Hök i Östhammar, ej släktingar, samt brukspatron Depken Anckarström och senare hans styvson David Anckarström, landshövdingen samt även bergs- och kammarkollegierna, överföra Sårarbo till de Geer; att häradsrätten trots kungligt förbud att syssla med denna verksamhet, reduktion, grundlag etc. förbjöd denna transaktion behövde givetvis en så mäktig man som de Geer icke ta hänsyn till. Alla handlingar i denna affär kunde av myndigheterna utan annan instruktion än uppdragsgivarens utskrivs. Stöld och makt var ju rättsligt accepterade inom de besuttnas »rättstänkande»; samhället fick endast betala de anställda. Ch. de Geer (1660—1730) var landshövding.

Stora Kopparbergs AB och de Geer har 1969 funnit för gott att fullfölja traditionerna från 1600-talet och vräka bort de obesuttna och ta kronans och deras fattiga undersåtars egendom. Ekonomisk makt är självfallet förutsättning för styrka i ett samhälle som behåller likhet inför lag och rätt endast som en teoretisk rätt för de obesuttna.

»Medeltidens mörker» — en skugga blott om man söker bedöma dagens situation i fråga om den enskilda förstörelsen av möjligheter att få ett gott hem åt alla, stoppa miljö-, vatten- och luftförstörelsen som i den heliga äganderättens hägn sker genom förstörelse genom gift och hänsynslös död och förödelse av naturvärden vi alla måste ha del i, om vi skall genomleva en förgiftad värld.

»I Nürnberg 1946 dömdes de nazistiska ledarna. Det var segrarna i historiens blodigaste krig som fungerade som domare. Om de brott som begåtts av dessa segerherrar talades ej. Begravda under de tyska storstäderna låg i hundratuseantal oskyldiga — åldringar, kvinnor, barn. — — — Endast några månader hade gått sedan koncentrationslägren öppnats och dödsfabrikerna blivit blottlagda. Flertalet människor förstod först nu att i centrum av Europa, som länge betraktat sig som världens drottning, hade ett helt folk blivit kallblodigt mördat. — — — Tyskarna hade fört krig i tecknet av barbariska idéer om rasöverlägsenhet och herrefolkens rätt. På de politiska idéernas fält tycktes den råaste urtid vara på väg att återvända. Nu om någonsin var det nödvändigt att skapa internationella regler och organ, att börja bygga på en internationell rättsordning inom vars ram 'brott mot mänsklighet' skulle falla.»

Det har inte gått framåt sedan dess. Det kalla kriget kom. En rad fruktansvärda övergrepp skedde utan att någon internationell domstol trädde i verksamhet. Vi kan endast konstatera att 25 år efter världskriget upplever vi en fruktansvärd människo-, natur- och miljöförstörelse. Det är ett våldförande som är enormt, och som ett spöke går genom den heliga äganderättens utbyggnad och skydd ett förakt för mänskliga värden, vår fauna och flora.

I »Brandsyn» den 4 januari 1895 svarade Axel Danielsson på frågan om att vara patriot genom att svara: »Men kan en socialdemokrat älska 'våra strömmars brus', så länge den elektriska kraften i vattenfallen är privategendom, älska 'bäckarnas språng' så länge endast strändernas ägare få fiska kräftor och högt betalande engelsmän meta laxöring, älska 'den mörka skogens dystra sus', där baggbölarens yxa förjagat skogsnympfen och andra poesier, älska 'stjärnenatten', varunder en här av utplundrade proletärer hacka tändarna av köld, och 'sommarljuset', i vars sken de få arbeta sig svettiga dag och natt? Kan han älska allt detta? Ja, han kan och bör älska det som ynglingen älskar sina drömmars mö, vilken han först måste erövra, eller vandraren sitt mål, som han endast kan nå på en lång och mödosam stig. På det sättet är jag patriot och väl även de flesta andra.»

Även om man gärna ville anse Danielsson inte endast som en förnämlig journalist utan även som en realistisk ideolog, så har vi 70 år efter hans död endast att konstatera, att lag om gräns mot vatten, fiske- och jakträtt, fastighetsbildningslag och den föreliggande jordabalken icke närmar utan fjärrar sig från vad de obesuttna trott på och drömt om.

Clason den yngre avslöjade böndernas reaktioner mot de metoder som 1750 användes i orden: »I gemen skills bonden här i landet lika nödigt från hemmanet som livet.»

»Nödvändigt vore», säger han, »att begagna tillfällen då hård tid blifver, och emellertid bör man ej hafva betänkande att släppa de bönder, som vilja, i sin gäld och taga inteckningar på dem, och om man kan vinna fiskalerna att göra sin syssla vid sågqvarnarna, hälst alla på en gång i och för konfiskationer, vore nog möjligt att åtskilliga skulle blifva mjuka. Dock fordrades äfven att prästen, häradshövding-

en, kronofogden och länsmannen vinnas, för att man skulle vara säker om sin coup.» Att detta system inte är uteslutet i dagens Sverige, påminner bl. a. vräkningen av Lövs egendom å Billan år 1969.

Per Albin Hansson sade i ett tal den 12 oktober 1939 bl. a.: »Kärleken till fosterlandet ligger latent i det svenska folket, men viljan att värna är icke oberoende av känslan av delaktighet, av andel och ägande.» Han avled 1946.

Vid tillkomsten av 1734 års lag diskuterades allvarligt, även inom adeln, exempelvis av friherre Gustaf Cederström, frågan om undersåtarna är födda till en medborgerlig fri- och rättighet, eller om den kan förloras genom mörker, tvång och fördomar: »Är det sanning, att den fattigas rätt ofta försvinner och den rikas orättmätiga tillgrepp äger bestånd?»

Den 2 sept. 1970 blev en trotjänare vid Graningeverkens AB i Helgum, som arbetat åt bruket i drygt 50 år och haft jakträtt å »bolagets markér» lika lång tid, gammal jaktvårdare och ordf. i Lövliden—Fjärdingens jaktlag, antastad av bolagets jägmästare, fräntagen hund etc. Jaktlagets ordf. skulle träna hunden inför kommande älgjakt. Efter olika beskyllningar från jägmästarens sida om tjuvskytte m. m. så fick Helgumsbon meddelande om att han inte längre hade någon jaktmark på Graningeverkens marker. Förfarandet påminner om en jägmästare i Gimo (Uppland) som uppträdde på ett liknande brutalt sätt. Korsnäsbolaget tog då även en hel sjö från bygdebefolkningen. När bolaget senare medgav att de gjort fel så skyllde de på att överlantmätaren i länet gjort en utredning som de följt och beklagade sitt förfarande. Under valtider finns det en del som talar om lag och ordning.

I Sv. Dagbl. har bl. a. tre jur. och en teol. professor gjort politiska bedömningar i olika frågor som visar att politiken dominerar över vetenskapen. En professor och f. d. riksdagsman samt konservativ ideolog skriver: »Följden av experiment med naturvidriga jämlikhetsdogmer på utbildningsområdet kan bli motsatsen till vad man drömmer om — nämligen att förstklassig utbildning blir ett privilegium för en intelligensaristokrati med intellektuella familjetraditioner», och citerar med gillande att — — — »en allt allvarligare konsekvens av en extrem jämlikhet är att människorna inte bryr sig om att utveckla sina personliga anlag och möjligheter. I stället för att skärpa sig, låter man sig förslöas.» Professorn fortsätter bl. a. med »de hjälplöst otillräckliga kunskaperna i s. k. orienteringsämnen av typen historia och litteraturhistoria» — — — »De är nämligen obildade jämfört med de fundamentala humanistiska bildningskrav, som av ålder varit gemensamma för västerländska universitet; att uppfylla dessa bildningskrav har varit den självfallna förutsättningen för universitetsstudier.» — — — »Trots skolans förfall fungerar universitetet i Sverige fortfarande någorlunda väl. De är bärare av en gammal kvalitets-tradition, och denna tradition har de akademiska lärarna (ofta i gott samarbete med entusiastiska och realistiskt sinnade studenter) försökt bevara inte minst genom ansträngningar att finna nya pedagogiska metoder.»

Allt detta låter bra, men behöver exempelvis de nämnda professorerna inte själva ha dessa egenskaper och sträva efter lidelse för fakta, eller vilja att förvärva juridisk och historisk kunnighet? Behövs det inte inom de juridiska och teologiska fakul-

teterna ett sanningssökande och en vilja till att forska för att finna vägar till s. k. sanning och rätt och jämlikhet, exempelvis inom sakrätternas område?

Eftersom den citerade professorn har »rötter» i Graninge bruk: Varför har han låtit rättsförhållandena där få vara opåtalade; eller har lidelse för fakta och »blickens» klarhet grumlats inför den reella verkligheten? Varför har de juridiska fakulteterna varit så tystlåtna inför de olika sakrätterna, inte minst förslaget till den nya jordabalken?

Hur kan t. ex. en professor i rättslära, som man borde kunna ställa krav på att han åtminstone mycket ytligt bort ta del av rättshistorien, från ex. 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen, i en installationsföreläsning påstå, att »En diskriminering och straffrättslig särbehandling av vissa enligt regeringen 'illa sedda element' förbereds» och »att det finns element i samhällsdebatten som vill införa ett system av öststatskaraktär». Har aldrig Sv. D.-professorer på juridikens och teologins områden uppmärksammat att de lever kvar i medeltidens ständs- och privilegiesamhälle och att Axel Oxenstierna ligger så pass långt tillbaka i tiden med sitt diktaturmönster, att det väl närmast kan räknas som en historisk riksläkare för efterkommande diktaturer. I Sverige infördes den politiska demokratin genom ett riksdagsbeslut 1918, även om lag och rätt och likhet inför dem ännu endast har ett teoretiskt värde.

Våra vetenskapliga befatningar inom de juridiska fakulteterna borde väl, på samma sätt som de övriga fakulteterna, ha skyldighet att forska och skaffa kunni- ghet samt söka finna vägar och ett rättssystem som förutsätter likhet inför lag och rätt, där människan sätts i centrum och för medborgarna livsviktiga värden på sak- rätternas område skyddas och bevaras för nu och framtid i demokratisk anda.

Den andre professorn talar i en annan fråga, som upprört det svenska folket — en miljonaffär — om att vi är »inne på vägar som hittills ansetts oförenliga med svensk rätt och över huvud taget med en rättsstat» och att »kravet på laga stöd för myndigheters ingripanden gentemot enskilda hänför sig till skillnaden mellan rätts- staten av västerländsk typ och andra statsformer. Historien har också under senare tid uppvisat åtskilliga exempel på stater, där den eller de makthavande vägrat att erkänna något band på sin maktutövning. — — — Grundsatsen att maktutöv- ningen skall vara lagbunden är av sådan vikt, att den bör uttryckligen fastslås i grundlag» (SOU 1965: 2 s. 53). »Denna grundsats har förfäktats av vår riksdag under hela 1800-talet och i vårt sekel.» — — —

Man kan fråga, behöver inte en professor läsa vad riksdagar behandlat och be- slutat, och har en del professorer i juridik ännu icke fattat att riksdagen har rätt och skyldighet att stifta lag och styra riket och att domstolarna har till uppgift att följa dem men även att tolka dem. I tillämpningen finns stora och allvarliga bris- ter, och utbildningen av våra jurister, inte minst på sakrätternas område i fråga om markägandet, präglas av en byråkrati, konservatism och politiskt konservativ dominans, som fört till en allvarlig rättslig kris eftersom allmänheten till väsentlig del förlorat förtroendet för landets rättsväsende. Likhet inför lag och rätt finns för de besuttna, men icke för de obesuttna. Liksom Sparre 1823 kan man

även i dag säga, att vad hjälper goda lagar med syfte att skapa likhet inför lag och rätt om en *politiskt* konservativ domar- och ämbetsmannakår medvetet eller omedvetet omstöper dess syfte och tillämpning?

Lagarna om äganderätt till jord, gräns mot vatten, fiske och jakt, fastighetsbildning och förslaget till en ny jordabalk skulle föregåtts av en »objektiv» prövning med hänsyn tagen till att skapa en rättsordning och tillämpning i det demokratiska samhälle vi i dag vill skapa. Ett framtida samhälle där större hänsyn till jämlikhet och likhet inför lag, rätt och människovärde beaktas. Varför kan inte juridiken lära av utvecklingen inom social- och kulturpolitiken, som lämnat anvisningar och stakat ut färdvägar till ett »folkhem» där trygghet och trivsel för alla människor är ett grundtema?

Det vore fel påstå att ansvariga vetenskapsmän icke har uppmärksammat problemet. En grupp av sex professorer har i en rättsvetenskaplig rapport 1967 med ansvar och ansvar sökt att angripa olika rättsproblem och allmänhetens sätt att förstå och möta lag och rätt. De konstaterar bl. a.: »Karakteristiskt för det moderna samhället är, att lagstiftningen griper allt djupare in i den enskildes intressesfär samtidigt som den blir alltmera invecklad. Härmed följer ett stegrat behov hos lekmannen av att kunna förstå lagarnas innebörd. Utvecklingen har emellertid på flera områden resulterat i en lagskrivning som bakom en fasad av skenbar enkelhet laborerar med en för lekmannen främmande och otillgänglig begreppsapparat. Viktiga rättsstatsprinciper såsom maximen 'intet straff utan lag' och dess motsvarigheter i socialrätten och skatterätten kan på denna väg bli starkt urvattnade, i det att lagarna inte längre ger den enskilde pålitlig upplysning om gränserna för hans handlingsfrihet och om de risker som han utsätter sig för genom att överskrida dessa gränser. Korrektivet mot ett sådant tillstånd av osäkerhet bör i första hand sökas i en vetenskaplig belysning av lagskrivningens metoder.» Utredarna påpekar att det finns »anledning att antaga att rättshistorien, sedd som en speciell samhällsvetenskaplig forskningsgren, kommer att öka i praktisk betydelse».

Utredarna påpekar även en mycket väsentlig fråga. »Den traditionella juridiska forskningen har ju som material från det praktiska rättslivet väsentligen haft domstols- och andra myndighetsavgöranden, återgivna i tryckta samlingar. Floran av sådana prejudikat har emellertid på många områden under de senaste årtiondena av olika orsaker blivit alltmer tunnsådd.»

Prejudikattänkandet har sin grund i det gamla ständs- och privilegiesamhället, som före den politiska demokratins accepterande 1918 avslutades kallt, hårt och hänsynslöst med det gammalliberala samhället, där individen behandlades som en siffra. Juristerna kvarbliver genom sitt prejudikattänkande i ett samhälle där medborgarrätt och människovärde hette pengar och materiell besuttenhet. Dagens rätt och lag måste så utformas, att de kan anpassas till en utbyggd demokrati och bli funktionsdugliga i dagens och framtidens samhälle.

Vid ett besök av brittiska historielärare år 1970 framhölls av dem, att »vi har insett att vi radikalt måste ändra vår historieundervisning i England. Tidigare har

vi slentrianmässigt och traditionellt undervisat om det brittiska imperiets historia och om andra stormakters uppgång och fall. Om Sverige vet våra elever att ni hade en kung en gång som hette Gustav II Adolf, om det moderna Sverige vet de ingenting.» — — — »Det gäller ett helt nytt sätt för oss att tänka. Vi får börja om från början och tänka genom hela undervisningsstrukturen. Vi har ju aldrig mött de här frågorna tidigare.»

Sverige har väl inte heller förr så intensivt och personnära upplevt faran av den privata äganderätten och spekulationsmöjligheterna i naturvärdena och erfarit att det är problem som gäller livsvärden för människor, fauna och flora, som vi måste lösa eller ge tappt inför. Förslaget till »ny» jordabalk har icke beaktat denna huvudfråga eller gjort de inskränkningar som måste göras i all lagstiftning om ägande till naturvärden. Lagförslagen på markägarområdet har både i andemening som sakligt en likhet med att vara en tillbakasyftande reflex av 1600-talets sätt att uppfatta lag, rätt och människovärde.

Man kan fråga, liksom en författare: »Är aggressionen mot den egna arten, mot människor, en medfödd egenskap, som absolut måste få utlopp, eller är aggression och våld mot medmänniskor följden av speciella omständigheter?» Professor Bernhard Grzimek, tysk expert, säger: »Miljöförstöring är värre än krig.» Sten Selander säger: »Naturvärden är mänsklighetens väsentligaste angelägenhet, kanske näst bevarande av freden.»

Under 1940-talet sökte jag att få förståelse för att bevara våra grusåsar (från natursynpunkt men jämväl därför att de är naturliga reningsverk för grundvattnet), i kronans hand, eftersom kronan var ägare av dessa impediment. Likaså sökte jag att få förståelse för att behålla och skydda vattenområdena från förstöring och påtalade bl. a. faran för oljedensmutsning samt miljöskador m. m. Men först under de senaste åren, när förstörelsen var ett faktum och spekulationsintressena tagit enorma vinster och lämnat efter sig obotliga sår i naturen, har ansvariga myndigheter vaknat upp.

Men tyvärr synes det trots allt vara så att kronans ödeskår genom lantmätare eller annan myndighet även under 1900-talet överflyttar samhällets ägodelar till de stora bolagen. Urgammal boplats på fiskeskäret Kniven, jämte Mangrund, Skarflyttjan etc., har på ett oförklarligt sätt på karta inritats som tillhöriga Korsnäs-bolaget etc. Likaså har gamla urminneshävdsrätter, som under århundraden allmogem gemensamt fått nyttja, tagits bort, utan att man vet vem som gett de stora markägarna denna rätt.

Grundlagen har i stort sett varit orubbad i århundraden, och dess nuvarande §§ 77 och 78 i regeringsformen skulle bevara vissa värden för vårt folk att bruka, men grundlagen har alltmera blivit ett museiföremål.

I en gammal bok om staten sägs: »Att despotismen går inte försiktigt fram utan i stora svep, som öppet och hänsynslöst lägger beslag på andras egendom, vare sig det är fråga om heliga eller profana, allmänna eller privata värden; som gör sig skyldig till rena lagbrott av den arten, att om en person begår dem i småsaker och

blir tagen på bar gärning, straffas han och får böta stora summor, ty smärre lagbrytare kallas i denna grupp av förbrytelser för förövare av helgerån, människotjuvar, inbrottstjuvar, stortjuvar och rövare. Men om en man inte bara bemäktigar sig sina medmänniskors ägodelar utan också lägger beslag på och förslavar deras personer, så slipper han dessa vanhedrande beteckningar och kallas lycklig och blir högt beundrad. — — — På så sätt blir orättrådigheten, förverkligad i större skala, en starkare, mer frikostig, mer herrelig sak än rättvisa.»

Om grundlagen skall gälla, så kan inte allmogen förstå eller acceptera att deras av urminnes hävd gamla rättigheter skall få kränkas endast därför att de är obesuttna. Lagarna om gräns mot vatten, allmogens rätt att nyttja fiske till husbehov, nyttja urgamla skogsvägar — bolag avstänger dessa vägar med järnbommar, bolag och större markägare får lägga beslag på holmar, skär och strandmarker, grustäcker m. m. utan att myndigheterna ingriper — kan icke, om grundlagen ej skall kränkas, anses ha tillkommit i grundlagsenlig ordning och borde ej kunna prövas eller gälla förrän grundlag ändrats.

Om riksdagen eller myndigheter kräver av sina medborgare att respektera lag och avtal men själv bryter mot gällande grundlag eller urminnes hävdregler, som innebär att allmogen får vidkännas betydande ingrepp och ekonomisk eller trivsel-skada, och dessa rätter överflyttas till direktörer och ekonomiskt besuttna, samtidigt som de faktiska rättsinnehavarna benämns tjuvar m. m. och behandlas som brottslingar, kan man tvinga fram en de obesuttnas nödfallsrätt, och s. k. vilda strejker eller bristande respekt för lag och avtal kan bli så omfattande att de får form av sedvanerätt.

Det är farligt att stånds- och adelns diktaturer får en sådan långtidsverkan att 1600-talet får en rättsligt styrande effekt på dagens sakrätter. I så fall måste vi konstatera, att 1900-talets förödande diktaturer inte kunnat få en sådan dignitet, eftersom deras makt kunnat brytas och rövat gods återtagas.

Dagens förödelse av naturvärden, förgiftningen av både miljö och luftrum, spekulation i mark till bostads- och annan bygghusskap m. m. måste hos de obesuttna skapa en känsla av maktlöshet och otillbörligt tvång där förödelsen tvingar fram en nödfallsrätt, där lagar och tillämpning uppfattas vara så orimliga att medborgarna borde göra motstånd mot dem och vägra tillämpa orättfärdiga lagar.

Det kan vara förklarligt men icke försvarligt, att vår juristutbildning, rättsfilosofi och tillämpning stannat vid en *politisk »rättsnorm»* som ligger kvar i stånds- och privilegiesamhället, där läs- och skrivkunnsigheten hos allmänheten var obefintlig och där rättslöshet rådde och människovärde saknades. För att kunna bedöma krav på jämlikhet, människovärde och lag krävs en förnyelse i rättstänkandet där rättsväsendet måste anpassas till att funktionellt möta ett demokratiskt och föränderligt samhälle. Juridiken måste överge politiken som bestämmande faktor i utbildning och tillämpning och bli så samhällsinriktad att den kan fylla en viktig och nödvändig samhällsfunktion. Detta måste även vara lagstiftarens grundfunktion.

Professor Per Olof Bolding har uppmärksammat och ställt frågan under debatt,

genom att i DN ställa frågan: »Bör juridiska fakulteten avskaffas?» Han understryker »att juridiken som självständig disciplin har spelat ut sin roll». Han fastslår att nya typer av samhällsvetenskapligt inriktade ämnen borde integreras i juristutbildningen, att de juridiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna borde föras ihop och att den juridiska fakulteten inte skulle inta en särställning i förhållande till den samhällsvetenskapliga. Han påpekar att juridiken icke ger anvisning på egna, särpräglade argument som gör samhällsproblemen mindre kontroversiella. Att tro något sådant vore en illusion. Juridiken kan tillhandahålla ett tekniskt system, baserat på lagliga direktiv och på förebilder från rättspraxis.

Riksdagen och regeringen borde avvaktat denna förändring i utbildning, målsättning och tillämpning samt samhällsmässig bedömning och anpassning, innan jordlagstiftning eller förslag till ny jordabalk föreläggs riksdagen för prövning och beslut.

Likaså är det nödvändigt, ja en skyldighet, att våra ämbetsverk, kollegier etc. granskas om de handlat och följt lag och förordning och om dessa följt av riksdagen fattade beslut eller om ämbetsverk och kollegier självtaget utfärdat förordningar och fattat beslut. Även om skrivna handlingar är förfalskningar, och vad vi i dag kallar brottsligt förfarande, under en tid då domare, lantmätare, ämbetsmän m. fl. stod under adelns diktatur, kan förklaras, så vore det ansvarslöst om en demokrati skulle acceptera brottsliga förvärv av kronans egendom till enskilda, förfalskade handlingar och förvärv som skett under trycket av makt, okunnighet i fråga om att läsa och skriva samt tortyr. Om sakrätternas tillkomst accepteras och göres förvärvsmässigt lagliga, måste vårt land betraktas som ett rättsligt u-land, som står i direkt strid med utvecklingen av såväl vår socialpolitik som vår kulturella politik under några årtionden.

Jaurès tillfrågades en gång, om socialismen var möjlig att genomföra. Hans svar löd: »Socialismen är nödvändig, alltså är den möjlig.» Även om principerna i Kristoffers landslag från 1442 kan betecknas ge uttryck åt en socialism som sentiden icke vågat benämna vid dess namn, så är vår grundlag på detta avsnitt både nödvändig och möjlig att hävda. Den fixering vid ordet socialism, som politiker och andra talar om, utan att veta eller definiera vad de menar och vill med sitt slentrianmässiga tal om faran av socialisering, är lika missvisande som att i dag ge konservatism och liberalism en anknytning till den diktatur, med våld, tortyr och brott, som deras förfäder gjorde sig skyldiga till. Liebknecht sade 1886: »Om blott ordet religion kunde brukas utan att misstydas, skulle jag säga: Socialism är religion och vetenskap i förening.»

Det bör även erinras om att så tidigt som den 4 juli 1777 säger USA i sin oavhängighetsförklaring bl. a.: »Vi anse dessa sanningar vara självklara; att alla människor äro skapade jämlika; att de av sin skapare har utrustats med vissa oförytterliga rättigheter; att bland dessa äro liv, frihet och strävan efter lycka.»

Likaså antog Förenta nationernas generalförsamling den 10 december 1948 en allmän förklaring om människans rättigheter vari bl. a. sägs: »Enär erkännandet

av den inneboende värdigheten hos alla medlemmar av människornas släkt och av deras lika och oförytterliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen;

Enär åsidosättande av och förakt för människans rättigheter lett till barbariska gärningar, som upprört mänsklighetens samvete, och enär annalkandet av en värld, i vilken människor skola njuta yttrandefrihet, trosfrihet samt frihet från fruktan och nöd, kungjorts som folkets önskan;

Enär det, om inte människan skall tvingas att som en sista utväg tillgripa uppror mot tyranni och förtryck, är väsentligt att hennes rättigheter skyddas genom rättens överhet.»

I artikel 7 heter det: »Alla äro lika inför lagen och äro utan åtskillnad berättigade till lika skydd av lagen. Alla äro berättigade till lika skydd mot varje slags åtskillnad i strid med denna förklaring, och mot varje tillskyndan till sådan åtskillnad.»

Den 28 januari 1970 utkom från trycket Kungl. Maj:ts och Rikets Ständers regeringsform av den 6 juni 1809 med de därefter antagna förändringar. I denna kvarstår regeringsformens 77 och 78 §§.

Med dessa utan systematik, direkt å stencilen anförda glimtar från en historiskt kort men för människor betydelsefull tidsperiod under ca 500 år har ur riksdagsprotokoll, utredningar, utskotts- m. fl. handlingar återgivits några avsnitt ur svensk historia och visats att likhet inför lag och rätt har varit och är av teoretisk valör.

Att antaga en ny jordabalk, eller att låta antagna lagar som berör de anförda problemen få träda i full kraft, skulle innebära en kränkning av de obesuttnas gamla rättigheter och den strävan efter likhet inför lag och rätt en demokrati måste eftersträva, om dess grund och livsnerv skall hållas levande. Principer som internationellt antagits, och som i viss mån återgivits i vår grundlag, borde vara ett grundtema som borde komma till uttryck i en jordabalk.

Förutsättning för att detta skall vara möjligt kräver en grundlig genomgång och utredning av frågor som glimtvis påpekats i vad som ovan angivits. Innan nya lagar, rättskränkning mot urgamla rättsregler, som allmogen upplever som brott mot rättigheter och egendom de ansett som oantastliga, vidtages av en folkvald församling, behöver en förändrad utbildning av våra jurister och ämbetsmän och en vidsynt samhällskunskap på olika avsnitt av ett modernt och mänskligare samhälle även på rättsväsendets område verkställas.

Med hänvisning till vad jag ovan anført hemställes,

att riksdagen måtte besluta

att avslå Kungl. Maj:ts proposition 1970: 20 med förslag om en ny jordabalk,

att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en ny allsidig och förutsättningslös utredning om hur och på vad sätt juristutbildningen bör utformas för att motsvara de krav en demokrati måste ställa på lagstiftning och lagtillämpning för att likhet inför lag och rätt skall gälla,

att utforma på vad sätt från kronan tagna mark- och naturvärden skall kunna återföras till kronan, med beaktande av att allemansrättigheterna icke inskränkes genom förstöring genom giftspridning eller på annat sätt, samt

att spekulation i tomt-, mark-, vatten- och naturvärden i lag förbjudes.

Stockholm 16 oktober 1970

John Lundberg (s)